

ΠΡΑΚΤΙΚΑ 1^{ου} ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

“Ζητήματα Θεωρίας και Πράξης
στην Εκπαίδευση:
Σύγχρονες τάσεις και κατευθύνσεις”

Γύθειο, Ιανουάριος 2016

Το κόκκινο βιβλίο: Τι μπορεί να μας πει ένα βιβλίο χωρίς λόγια;

Αγγελική Γιαννικοπούλου

*Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
aggiatik@ecd.uoa.gr*

Περίληψη

Ένα από τα ελάχιστα βιβλία χωρίς λόγια που κυκλοφορούν στην Ελλάδα είναι Το κόκκινο βιβλίο της Λέμαν, που ενώνει στο ίδιο αναγνωστικό παιχνίδι τον αναγνώστη, παραμυθικό-εσωκειμενικό και πραγματικό-εξωκειμενικό, με τον ήρωα του βιβλίου και αναπραγματεύεται, ως ένα αυτοαναφορικό κείμενο, τις σχέσεις ανάμεσα στον κόσμο και την αναπαράστασή του, την πραγματικότητα και τη μυθοπλασία. Με αφορμή το συγκεκριμένο βιβλίο παρουσιάζονται διδακτικές παρεμβάσεις και για τις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης, που δείχνουν πως ένα καλό βιβλίο μπορεί να διαβαστεί, ακόμη και όταν δεν έχει γράμματα, από πολλούς αναγνώστες διαφορετικών ηλικιών (cross over picture book), και να αποτελέσει μια γνήσια διανοητική πρόκληση που θα ψυχαγωγήσει, αλλά και θα προβληματίσει τον αναγνώστη-θεατή για ενδιαφέροντα ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής.

Το κόκκινο βιβλίο

Το Κόκκινο βιβλίο δεν είναι το μοναδικό βιβλίο χωρίς λόγια (wordless picture book) που έχει γράψει η Λέμαν (Lehman) –δες ακόμη τα εκπληκτικά Museum Trip, Rainstorm, Train stop και The secret box. Είναι όμως ένα από τα ελάχιστα που έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά –δες Η αρπαγή της κότας, Ζουμ, και Πριν μετά– ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη δεν κυκλοφορεί στην ελληνική εκδοτική αγορά κανένα πρωτότυπο ελληνικό.

Το Κόκκινο βιβλίο, αποκλειστικά μέσω των εικόνων, αναφέρεται σε ένα κορίτσι μιας αμερικανικής μεγαλούπολη, που στο δρόμο για το σχολείο βρίσκει ένα κόκκινο βιβλίο. Το ανοίγει και βλέπει ένα αγόρι σε ένα εξωτικό νησί να βρίσκει ... ένα κόκκινο βιβλίο. Όταν εκείνος το ανοίγει, βλέπει το κορίτσι να τον κοιτά, αρχικά με απορία και αργότερα με χαμόγελο. Με τα μπαλόνια που αγοράζει η μικρή υψώνεται στον ουρανό της πόλης, ενώ το βιβλίο της πέφτει από τα χέρια. Το αγόρι, μέσα από το δικό του βιβλίο, παρατηρεί την ‘απογείωσή’ της και απαρνηγόρητο τη βλέπει να εξαφανίζεται από τις σελίδες του. Όχι όμως για πολύ, γιατί στο μισανοιγμένο, πεσμένο βιβλίο απεικονίζεται πλέον το κορίτσι

να προσγειώνεται στο νησί, δίπλα στο νέο της φίλο. Ένας ποδηλάτης εντοπίζει το πεομένο κόκκινο βιβλίο και το παίρνει μαζί του, ξεκινώντας έναν καινούργιο κύκλο αναγνώσεων.

Το βιβλίο της Λέμαν, ισορροπώντας σε μια μεταιχμιακή περιοχή όπου καταργείται κάθε έννοια ορίου, επιχειρεί μια σειρά από ιδιότυπες συνδέσεις και φέρνει κοντά πρόσωπα και καταστάσεις εγγενώς ασύμβατες. Γιατί στο δικό του κόσμο οι χαρακτήρες υπάρχουν συγχρόνως σε ένα διηγητικό επίπεδο, δηλαδή σε μια θεωρούμενη πραγματικότητα, π.χ. την αμερικάνικη μεγαλούπολη, και σε ένα υποδιηγητικό, π.χ. μέσα στο βιβλίο που διαβάζει ο ήρωας. Οι οντολογικοί περιορισμοί ανάμεσα σε κάποιον που βρίσκεται εκτός βιβλίου με εκείνον που κατοικεί εντός του παύουν να υφίστανται. Γι' αυτό και οι αναγνώστες αποκτούν το δικαίωμα να μπαινοβγαίνουν στα βιβλία που διαβάζουν, ενώ οι εικονιζόμενοι χαρακτήρες, έχοντας συναίσθηση ποιός και πότε διαβάζει το βιβλίο τους, κερδίζουν τη δυνατότητα να συνάπτουν διαπροσωπικές σχέσεις μαζί του – «σαν να έχουν skype» ή «σαν να μην είναι βιβλία, αλλά σπίτια», όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν σε σχετική έρευνα οι μαθητές του νηπιαγωγείου (Yannicoroulou & Paschalidou, 2015).

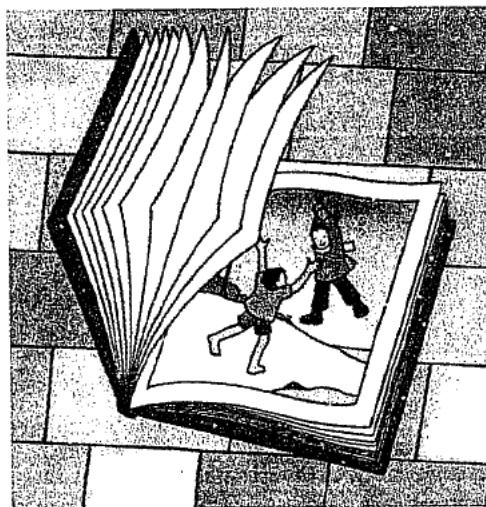
Όπως οι διαχωριστικές γραμμές δεν καταργούνται μόνο μεταξύ των εσωκειμενικών αναγνωστών και ηρώων, αλλά και ανάμεσα στον πραγματικό αναγνώστη του βιβλίου της Λέμαν και τους χαρακτήρες του βιβλίου. Οι ήρωες των ιστοριών συχνά γυρίζουν και κοιτούν κατάματα τον αναγνώστη τους – αναφέρεται ως «απαιτητικό βλέμμα» («demand gaze») (Kress & Leeuwen, 1996: 122-3) – άλλοτε γεμάτοι αμηχανία, π.χ. η μικρή ηρώίδα όταν αναλαμβάνεται ότι στο βιβλίο της ένα μικρό αγόρι ανοίγει ένα δικό του βιβλίο στο οποίο, σαν σε μαγικό καθρέπτη, εμφανίζεται ή ίδια, και άλλοτε ρίχνοντάς του συνωμοτικά βλέμματα-προσκλησεις για καινούργια παιχνίδια, π.χ. ο ποδηλάτης που απομακρύνεται κρατώντας το κόκκινο βιβλίο και κοιτάμε νόημα τον αναγνώστη, σαν να τον καλεί σε ένα αναγνωστικό παιχνίδι χωρίς τέλος. Άλλωστε και ο ίδιος ο αναγνώστης κρατά στα χέρια του ένα κόκκινο βιβλίο...

Μια ιδιότυπη σύνδεση παρατηρείται ακόμη ανάμεσα στην πραγματικότητα και τη φαντασία, αφού η έμφαση που δίνεται σε στοιχεία της πραγματικότητας οδηγεί κατευθείαν σε φανταστικές καταστάσεις. Όπως, για παράδειγμα, η εμμονή στους χάρτες, ένα κειμενικό ντοκουμέντο, που παραδόξως λειτουργεί ως το σημείο εισόδου σε σύμπαντα φανταστικά, όπου όλα μπορούν να συμβούν.

Ενδεχομένως σε αυτήν την απόλυτη συνοχή ανάμεσα σε αυτό που πραγματικά υπάρχει και στα πλάσματα της φαντασίας, να παραπέμπει και ο τίτλος του βιβλίου, αφού θυμίζει το περίφημο Κόκκινο βιβλίο του Καρλ Γιουνγκ, ένα είδος ημερολογίου στο οποίο ο διάσημος ψυχαναλυτής περιγράφει την πιο σκοτεινή περίοδο της ζωής του, όταν, ζώντας μόνος σε μια ψυχική κατάσταση αβεβαιότητας, ταλαιπωρείται από οράματα και παραισθήσεις, που, ενώ τα βιώνει ως ασθενής, τα μελετά συγχρόνως ως γιατρός. Βυθισμένος στους λαβύρινθους του ασυνειδήτου και παραπαίοντας ανάμεσα στην πραγματικότητα και την φαντασία, ξεκινώντας συζητήσεις με πρόσωπα φανταστικά, το Κόκκινο βιβλίο του Γιουνγκ με κείμενα και εικόνες δικές του ξετυλίγει έναν κόσμο όπου το πραγματικό συνυπάρχει με το φανταστικό και το γεγονός με τη φαντασίωση.

Αυτό συμβαίνει και στο ομότιτλο βιβλίο της Λέμαν που αναδεικνύει τη «συνδεσιμότητα» («connectivity» για τη Dresang, 2008: 49) και εστιάζει στην αμφισβήτηση των πλαισίων

αναφοράς, συμπεριλαμβανομένων όλων των παραδοσιακών βεβαιοτήτων, ακόμη και των οντολογικών. Και πραγματικά προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ένα τέτοιο βιβλίο ευνοεί πολλαπλές πλαισιώσεις στις εικόνες του. Όπως για παράδειγμα συμβαίνει στη σελίδα που απεικονίζει το πεσμένο βιβλίο ανοιγμένο ακριβώς στη σελίδα της συνάντησης του αγοριού και του κοριτσιού –ως «σελίδα μέσα στη σελίδα» αναφέρεται από τη Beckett(2007: 123), μια σύμβαση που μετατρέπει τον αναγνώστη σε αναγνώστη-θεατή δευτέρου βαθμού, αφού κρυφοκοιτάζει μέσα σε ένα βιβλίο που διαβάζει ο ήρωας του βιβλίου του. Φαίνεται ότι στο

Κόκκινο βιβλίο όλα τα πλαίσια αναφοράς τίθενται προκειμένου να αμφισβητηθούν μέσω ενός διαρκούς παιχνιδιού παραβιάσεων όλων των βεβαιοτήτων.

Επιπλέον, είναι φανερό ότι στο βιβλίο της Λέμαν κυριαρχεί διάθεση έντονα παιχνιδιάρικη, αφού οι πάντες εμπλέκονται σε ένα παιχνίδι: οι εσωκειμενικοί ήρωες, το αγόρι και το κορίτσι, αφού απολαύσουν το παιχνίδι της ανάγνωσης συναντώνται για να παίξουν από κοντά ο ποδηλάτης του τέλους προ(σ)καλεί τον αναγνώστη σε ένα καινούργιο παιχνίδι εκπλήξεων και ο εξωκειμενικός αναγνώστης διαβάζει ένα βιβλίο που παίζει με την έννοια του βιβλίου και της ανάγνωσης.

Το Κόκκινο βιβλίο είναι ένα βιβλίο χωρίς λόγια με όλα τα χαρακτηριστικά του μεταμοντέρνου κειμένου, το οποίο, χωρίς να χρησιμοποιήσει ούτε μία λέξη, καταφέρνει όχι μόνο να διηγηθεί μια χαριτωμένη ιστορία, αλλά και να θέσει μια σειρά θεωρητικών ζητημάτων για τις σχέσεις πραγματικότητας και λογοτεχνίας, το ρόλο του αναγνώστη, τις δυνατότητες της οπικής αφήγησης, την έννοια του τέλους που ενδέχεται να είναι και μια καινούργια αρχή, τη μυθοπλασία και τη μεταμυθοπλασία.

Το κόκκινο βιβλίο στην εκπαίδευση

Η ελληνική έκδοση του Κόκκινου βιβλίου συνοδεύεται από μια σειρά ασκήσεων (σε επιμέλεια Κύρδη), που ποικίλουν από σχολικές, π.χ. μαθηματικές, μέχρι ασκήσεις δημιουργικής γραφής, και οι οποίες όχι μόνο περιορίζουν το αναγνωστικό του κοινό στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, αλλά παράλληλα αποκαλύπτουν και μια βαθιά αγωνία να πείσουν τους ενήλικες αγοραστές-συναγνώστες, γονείς και δάσκαλους, για την αξία/χρησιμότητα που μπορεί να έχει ένα βιβλίο χωρίς λόγια. Μάλιστα, παρόλο που παρόμοιο παράρτημα δεν υπάρχει στην αγγλική έκδοση, οι συγκεκριμένες αντιλήψεις εκφράζουν τη στάση που και διεθνώς υιοθετείται, ή τουλάχιστον υιοθετείτο για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, αναφορικά με το βιβλίο χωρίς λόγια, για το οποίο καταβλήθηκε προσπάθεια να καταξιωθεί ως είδος που βοηθά τα παιδιά να επιτύχουν καλύτερες επιδόσεις. Για αυτό και οι περισσότερες μελέτες που αφορούν στο βιβλίο χωρίς λόγια εστιάζουν στη συμβολή του στην κατάκτηση του γραμματισμού και δείχνουν πως ένα βιβλίο χωρίς λέξεις μπορεί

να βοηθήσει τα παιδιά να μάθουν να γράφουν και να διαβάζουν (δες για παράδειγμα, D'Angelo, 1981; Flatley & Rutland, 1986; Larrick, 1976; Perry, 1997).

Όμως, ανεξάρτητα από τη συμβολή του στην κατάκτηση των στόχων του αναλυτικού προγράμματος, είναι προφανές ότι Το κόκκινο βιβλίο μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για ευχάριστες δραστηριότητες, οι οποίες ενδέχεται να διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους.

Επειδή συνήθως σχεδιάζουμε δραστηριότητες με βάση το θέμα, Το κόκκινο βιβλίο εντάσσεται στην ενδιαφέρουσα θεματική 'Βιβλία για το βιβλίο', όπου μαζί με άλλα βιβλία που πραγματεύονται το ίδιο θέμα επιτρέπει στα παιδιά όχι μόνο να ενημερωθούν για ζητήματα που αφορούν το βιβλίο, αλλά κυρίως να παίξουν μαζί του. Έτσι Το κόκκινο βιβλίο μπορεί να διαβαστεί μαζί με βιβλία που αναφέρονται στην ιστορία του βιβλίου (δες Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ... το βιβλίο), προωθούν τη φιλιανγνωσία (π.χ. Τα φανταστικά ιπτάμενα βιβλία του κου Μόρρις Λεσμόρ), συνεξετάζουν τις σχέσεις βιβλίου και νέων τεχνολογιών (π.χ. Είναι βιβλίο), αλλά και προβληματίζουν για τη σχέση του με το παιχνίδι (π.χ. Ένα βιβλίο παιχνίδι), το προσωποποιούν (π.χ. Το βιβλίο που δεν ήθελε να διαβαστεί), παρουσιάζουν οπικές μεταφορές με άξονα το βιβλίο (π.χ. Αν ήμουν βιβλίο), αναδεικνύουν τα 'αόρατα' περικειμενικά στοιχεία (π.χ. Αυτό το βιβλίο έφαγε το σκύλο μου) ή, ως αυτοναφορικά, κείμενα, εστιάζουν στις φάσεις δημιουργίας του (π.χ. Το απίστευτο βιβλίο μου).

Παράλληλα, Το κόκκινο βιβλίο ενδέχεται να αποτελέσει το σημείο εκκίνησης προκειμένου να ασχοληθεί η τάξη με ειδικότερα θέματα, όπως οι κάρτες (π.χ. κάρτες πόλεων, δες Ένα λιοντάρι στο Παρίσι), αλλά και αναλήψεις με... μπαλόνια (Γιαννικοπούλου, 2016: 366-7), ένα μοτίβο που αγαπά το παιδικό βιβλίο (π.χ. Θέλω να πετάξω), ο κινηματογράφος (το The red balloon, 1956, ή το Ψηλά στον ουρανό, 2009), ακόμη και η τέχνη του δρόμου (δες γκράφιτι του Bansky).

Από την άλλη, αν μετακινηθούμε σε ζητήματα φόρμας, το Κόκκινο βιβλίο δίνει την ευκαιρία στα παιδιά να προβληματιστούν, όπως άλλωστε κάνει και η σύγχρονη λογοτεχνική κριτική, πάνω σε ειδολογικά θέματα που αφορούν την κατηγορία του εικονογραφημένου βιβλίου χωρίς λόγια:

- Κατά πόσο ένα βιβλίο που δεν χρησιμοποιεί καθόλου λέξεις είναι σε θέση να διηγηθεί μια ιστορία; Πώς το κατορθώνει; Πώς η εικόνα καταφέρνει να μιλήσει για θέματα στα οποία ως μέσον εγγενώς αδυνατεί (π.χ. χρονικές σχέσεις); Το συγγενές είδος των κόμικς, το οποίο αγαπούν τα παιδιά, αλλά και η σχετική βιβλιογραφία –ενδεικτικά αναφέρουμε Μαρτινίδης, 1990– σίγουρα θα βοηθήσει στη συζήτηση.

- Ποια η συμβολή του αναγνώστη-θεατή στην κατασκευή της ιστορίας; Καταλήγουν όλοι οι αναγνώστες στην ίδια ιστορία; Σε αυτήν την περίπτωση η συζήτηση ξεκινά όταν διαφορετικά παιδιά καταγράφουν την προσωπική τους ανάγνωση (δες Πασχαλίδου, 2014) και αργότερα τις συγκρίνουν μεταξύ τους, εξηγώντας παράλληλα τους λόγους για τους οποίους κατέληξαν στη συγκεκριμένη εκδοχή.

- Μπορούμε να μιλούμε για λογοτεχνία, η οποία ετυμολογικά προσδιορίζεται ως η τέχνη του λόγου, για ένα κείμενο που δεν τον χρησιμοποιεί καθόλου; Η σχετική συζήτηση πήρε μεγάλες διαστάσεις και διεθνώς, όταν το βραβείο λογοτεχνίας απονεμήθηκε στο αριστουργηματικό The arrival του Shaun Tan, ένα βιβλίο χωρίς λόγια.

Επιπλέον, στη σημερινή εποχή της εικόνας η οπτική αφήγηση δεν περιορίζεται μόνο στο εικονογραφημένο βιβλίο, αλλά εμφανίζεται και σε άλλες μορφές τέχνης. Ο κινηματογράφος, όχι πλέον από ανάγκη, αλλά ως συνειδητή επιλογή, επιλέγει όλο και συχνότερα να εκφράζεται χωρίς λόγια (π.χ. δες το εκπληκτικό *The artist*, 2011), και πλέον υπάρχουν αρκετές ταινίες και σειρές που θα χαίρονταν ακόμη και τα μικρότερα παιδιά (δες τον δημοφιλή *Mr Bean*). Παρόμοια αποτελέσματα έχει και η γελοιογραφία χωρίς λόγια που μεταδίδει το μήνυμά της στηριζόμενη αποκλειστικά στην εικόνα. Σε αυτήν την περίπτωση τα παιδιά αναγνώστες-θεατές θα μπορούσαν να διασκεδάσουν προσθέτοντας τα δικά τους λεκτικά κείμενα στην εικόνα.

Το κόκκινο βιβλίο αποτελεί ένα κείμενο διπλικιακό (*crossover*), που μπορεί να ικανοποιήσει αναγνώστες όλων των ηλικιών. Και αυτό δεν το χρωστάει ούτε στο θέμα ούτε στη φόρμα του, αλλά στις αφηγηματικές τεχνικές που χρησιμοποιεί. Οι προτάσεις που διατυπώνονται στη συνέχεια και πραγματοποιήθηκαν σε διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα –παρά το γεγονός ότι μια αλλαγή στο βαθμό δυσκολίας θα επέτρεπε τη μεταφορά τους σε άλλη βαθμίδα– είναι ενδεικτικές της δυνατότητας ανάγνωσης του Κόκκινου βιβλίου από αναγνώστες-θεατές κάθε ηλικίας:

Στο Πανεπιστήμιο, «Μεταμυθοπλασία»: Στα πλαίσια του μαθήματος «Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία» στο ΤΕΑΠΗ, ΕΚΠΑ, Το κόκκινο βιβλίο, διαβάζεται και αναλύεται ως ένα μεταμυθοπλαστικό κείμενο, που θα βοηθήσει τους φοιτητές να κατανοήσουν ότι μεταμυθοπλασία είναι η αυτοαναφορική διαδικασία όπου η λογοτεχνία αναφέρεται στον εαυτό της και αποκαλύπτει τις συμβάσεις της, συνήθως παραβιάζοντάς τις. Απαιτείται η μελέτη θεωρητικών κειμένων (π.χ. Waugh, 1984), αλλά και μεταμυθοπλαστικών έργων, τα οποία δεν περιορίζονται αποκλειστικά στα παιδικά βιβλία, αφού ενδέχεται να είναι μυθιστορήματα (π.χ. Αν μια νύχτα του χειμώνα ένας ταξιδιώτης), κινηματογραφικές ταινίες (π.χ. Το πορφυρό ρόδο του Καϊρού, 1985), θεατρικά έργα (π.χ. Έξι πρόσωπα ζητούν συγγραφέα του Λουίτζι Πιραντέλλο, 1925), ακόμη και ταινίες κινουμένων σχεδίων (π.χ. *Duck Amuck*, 1953) ή διαφημιστικά σποτάκια (δες την καμπάνια της Διεθνούς Αμνησίας *Your signature is more powerful than you think*).

Στο Λύκειο, «*mise en abyme* (=η τεχνική της αβύσσου)»: Στο βιογραφικό της δημιουργού που παρατίθεται στο τέλος του βιβλίου ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εικόνα της, φιλοτεχνημένη από την ίδια, που τη δείχνει να ζωγραφίζει τον εαυτό της που πάλι ζωγραφίζει την ίδια κ.ο.κ., σε μια αέναη επανάληψη που δυνητικά δεν έχει τέλος, αφού θα μπορούσε να συνεχίζεται απ' άπειρον. Γι' αυτό και η τεχνική αυτή, που συνήθως παρατηρείται στην εικόνα,

είναι γνωστή με το γαλλικό όρο «*mise en abyme*» (=η τεχνική της αβύσσου). Και είναι πραγματικά ευφύες πώς ένα βιβλίο που μιλάει για κόκκινα βιβλία που καθρεπίζονται

μέσα σε κόκκινα βιβλία σε ένα αναγνωστικό παιχνίδι χωρίς τέλος (δες το ανοικτό τέλος-πρόκληση του βιβλίου), στο οποίο αναπόφευκτα εμπλέκεται και ο αναγνώστης, επιλέγει ακόμη και στο βιογραφικό της δημιουργού να τονίσει το στοιχείο του εγκιβωτισμού, της ανοικτότητας, αλλά και τη σχετικότητα της πραγματικότητας και της απεικόνισής της.

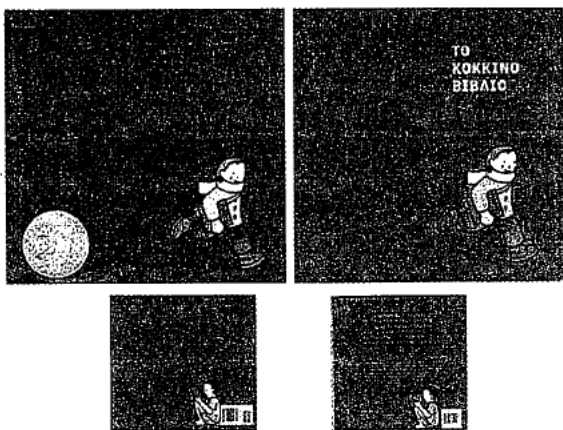
Τα παιδιά αρέσκονται να ανακαλύπτουν και να παραιτούν παρόμοιες εικόνες είτε πρόκειται για φωτογραφικά στιγμιότυπα (μάλιστα υπάρχει σχετική εφαρμογή σε κάποια κινητά), διαφημίσεις προϊόντων που φιλάρεσκα επεκτείνουν την παρουσία τους στο άπειρο (δες το διάσημο κακάο Droste ή το τυρί Lavache quirit), είτε για σημαντικές δωρεές που μεγιστοποιούν την αξία της προσφοράς (δες ψηφιδωτό στην Αγία Σοφία που απεικονίζει τον Ιουστινιανό να προσφέρει στην Παναγία το ναό της Αγίας Σοφίας), είτε για ζωγραφικά έργα, όπως το Print gallery (1956) του M. C. Escher, όπου η επανάληψη στο άπειρο γίνεται εντονότερη από την αντικατάσταση των ευθειών γραμμών με καμπύλες, που παρασύρουν σε μια διαρκή περιστροφική κίνηση από τον θεατή που παρατηρεί έναν πίνακα με θέμα τον ίδιο που στέκεται μπροστά από αυτόν ακριβώς τον πίνακα, προς το εσωτερικό του πίνακα σε μια περιδίνηση χωρίς τέλος.

Μετά από αυτό, ενδέχεται τα παιδιά να προσπαθήσουν να εφαρμόσουν την ίδια τεχνική σε λεκτικό κείμενο. Η πιο απλή λύση είναι: «Μια φορά ήταν μια συγγραφέας που έγραφε ένα βιβλίο το οποίο άρχιζε ως εξής: Μια φορά ήταν μια συγγραφέας που έγραφε ένα βιβλίο το οποίο άρχιζε ως εξής:» κ.ο.κ..

Από την άλλη υπάρχουν και εκείνα τα βιβλία όπου η κυκλική τους δομή ζητά κάθε φορά που ο αναγνώστης τους φτάνει στην τελευταία τους σελίδα να ξαναγυρίζει στην αρχή και να επανεκκινήσει μια νέα ανάγνωση σε μια διαδικασία που δυνητικά μπορεί να επαναλαμβάνεται διαρκώς. Για παράδειγμα, το κλιμακωτό Χρόνια Πολλά της Μαρίας Κριεζή και του Μιχάλη Κουντούρη που αρχίζει με ένα πακέτο, το οποίο ανοίγει ο εορτάζων, τελειώνει με το ίδιο ακριβώς κλειστό πακέτο που πάλι προσφέρεται στον ίδιο εορτάζοντα και, προκειμένου να ανοιχτεί, θα πρέπει να ξαναδιαβαστεί το βιβλίο από την αρχή κ.ο.κ.

Στο Γυμνάσιο, «Σχεδιάζοντας ένα νέο εξώφυλλο»: Το κόκκινο βιβλίο της Λέμαν σε μια προσπάθεια ενοποίησης του μυθοπλαστικού κόσμου με τον πραγματικό, μιμείται στο χρώμα και στο σχήμα τα κόκκινα βιβλία που απεικονίζονται στο κείμενο με άλλα λόγια και το πραγματικό βιβλίο είναι και αυτό ένα κόκκινο βιβλίο, όπως εκείνα της ιστορίας που διηγείται. Την ταύτιση όμως αυτή εξ ανάγκης δεν υπηρετεί το εξώφυλλο και οπισθόφυλλο του βιβλίου, τόσο στην αγγλική όσο κυρίως στην ελληνική έκδοση, αφού η προσθήκη γραμμάτων, π.χ. τίτλου, εκδοτικού οίκου, και εικόνων, π.χ. εικόνας εξωφύλλου, το διαφοροποιούν σημαντικά (δες Γιαννικοπούδου, 2016 υπό δημοσίευση).

Σε μια πρώτη φάση τα παιδιά παρατηρούν τα δύο εξώφυλλα και τα σχολιάζουν: Στην αγγλική έκδοση, The Red Book, απουσιάζει εντελώς από τα εξώφυλλο-οπισθόφυλλο ο γραπτός λόγος υποδηλώνοντας την κατηγορία του, δηλαδή βιβλίο χωρίς λόγια, ενώ στην ελληνική έκδοση προστίθεται τίτλος και εκδοτικός οίκος στο εξώφυλλο –εξακολουθεί να απουσιάζει το όνομα της συγγραφέως– και ένα εκτενές εκδοτικό σημείωμα στο οπισθόφυλλο. Οι εικόνες και το ISBN υπάρχουν και στις δύο εκδόσεις, ενώ στην αγγλική προστίθεται επιπλέον και η διάκριση που έχει απονεμηθεί στο βιβλίο (η ασημένια σφραγίδα

του Caldecottmedal). Όλα αυτά τα στοιχεία όμως καθιστούν ανενεργό το βασικό εύρημα του βιβλίου που, ως ιδιαίτερος καθρεπτισμός, θέλει το βιβλίο που κρατά ο αναγνώστης στο χέρι του να είναι ίδιο με εκείνο που παρουσιάζεται μέσα στις σελίδες του.

Μετά από αυτές τις παρατηρήσεις τα παιδιά επιχειρούν να σχεδιάσουν το δικό τους. Χωρισμένα σε ομάδες, καταγράφουν και παρουσιάζουν στην ολομέλεια τις προτάσεις τους. Μετά από τη σχετική συζήτηση ως τάξη υιο-

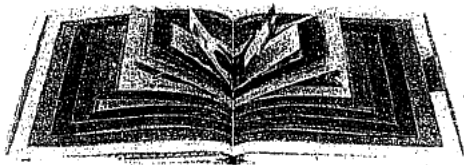
θετούν την καλύτερη: Στο εξώφυλλο και οπισθόφυλλο του βιβλίου απουσιάζουν γραπτός λόγος και εικόνες, ούτως ώστε να μεγιστοποιηθεί η ομοιότητά του με τα μαγικά κόκκινα βιβλία που εξασφαλίζουν στους ήρωες της ιστορίας τη δυνατότητα να ζήσουν τη μαγεία της αναγνωστικής περιπέτειας. Επειδή όμως στο πραγματικό βιβλίο υπάρχει η ανάγκη να δηλωθούν τα στοιχεία που συνήθως φιλοξενούνται στα εξώφυλλα προτείνονται δύο επιλογές: α. να φιλοξενηθούν όλα στις εσωτερικές σελίδες που είναι αφιερωμένες στην αναγραφή των περικειμενικών στοιχείων (π.χ. εσωτερική σελίδα του τίτλου), β. να δημιουργηθεί αποσπώμενο χάρτινο εξώφυλλο (book jacket) που θα μπορεί να αφαιρεθεί πριν την ανάγνωση. Οι νέες προτάσεις εξασφαλίζουν στο βιβλίο της Λέμαν τη δυνατότητα να λειτουργεί ως είδωλο των βιβλίων που εμφανίζονται στο κείμενο αμφισβητώντας για μια ακόμη φορά το εντός με το εκτός κείμενου.

Στο Δημοτικό «Καταργώντας τη διάκριση ανάμεσα σε εξωκειμενικούς παράγοντες και εσωκειμενικούς χαρακτήρες»: Ανάμεσα στις ισχυρότερες συμβάσεις της λογοτεχνίας είναι η εκ προοιμίου παραδοχή ότι ποτέ οι ήρωες μιας ιστορίας δεν έχουν καμία επαφή με τους αναγνώστες ή τους δημιουργούς του βιβλίου, αφού κινούνται σε ένα άλλο επίπεδο παντελώς ασύμβατο με εκείνο της πραγματικότητας. Στο Κόκκινο βιβλίο όμως οι ήρωες μοιάζουν να έχουν συναίσθηση της ύπαρξης του αναγνώστη, τον οποίο συχνά κοιτούν κατάματα σε μια προσπάθεια επικοινωνίας μαζί του.

Την παραβίαση αυτής της σύμβασης προσπαθούν οι μαθητές να βρουν και σε άλλα βιβλία. Χαρακτηριστική περίπτωση το ευφύες Ένα βιβλίο χωρίς τίτλο, όπου ο αναγνώστης ανοίγει το βιβλίο πριν ακόμη ετοιμαστεί η ιστορία. Οι αμήχανοι ήρωές της, ξεπερνώντας την αρχική τους έκπληξη, καταβάλλουν κάθε προσπάθεια να τον ευχαριστήσουν, αλλά και να του αποσπάσουν την υπόσχεση ότι θα αποιρέψει οποιονδήποτε άλλο επίδοξο αναγνώστη, μέχρις ότου ο συγγραφέας βρει τον χρόνο να ετοιμάσει το νέο του βιβλίο.

Παρόμοια βιβλία όπου οι εσωκειμενικοί ήρωες και οι εξωκειμενικοί αναγνώστες επικοινωνούν μεταξύ τους σε βάση ισότητας, παραβλέποντας το γεγονός ότι υπάρχουν σε δύο αλληλοαποκλειόμενα οντολογικά επίπεδα, κυκλοφορούν και διεθνώς. Εύγλωτοι οι τίτλοι που εκφέρονται σε προστακτική: Do not open this book των Muntean και Lemaitre, Warning: Do not open this book και Please, open this book των Lehrhaupt και Forsythe, Don't read this book των Lewis και Allwright ή Open very carefully: A book with bite των Bromley και O'Byrne.

Στο Νηπιαγωγείο «Πολλαπλοί εγκιβωτισμοί»: Μέσα στο Κόκκινο βιβλίο της Λέμαν υπάρχει ένα ακόμη κόκκινο βιβλίο που διαβάζει το κορίτσι, μέσα στο οποίο υπάρχει ένα άλλο κόκκινο βιβλίο που βρίσκει το αγόρι. Θυμίζοντας πίνακα του Jonathan Wolsteholme, όπου ένα βυσσινί βιβλίο διαβάζει ένα μικρότερο πράσινο, που διαβάζει ένα πιο μικρό άσπρο, που κρατά ένα μικρότερο βιβλίο, ή τις ρώσικες μπάμπουσκες και τα κινέζικα κουτιά (Chinese boxes), τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται, ακόμη και όταν δεν αναφέρεται ως όρος, την έννοια του εγκιβωτισμού.

Σε αυτό θα βοηθούσε ιδιαίτερα αν διάβάζαν τους Παραμυθομεζέδες ή το Open this little book, στο οποίο, αμέσως μόλις ο αναγνώστης ανοίξει το βιβλίο θα βρεθεί αντιμέτωπος με το εξώφυλλο ενός μωβ βιβλίου και μετά με ένα μικρότερο κόκκινο που αναφέρεται σε μια πασχαλίτσα, που διαβάζει ένα μικρότερο πράσινο βιβλίο για έναν βάτραχο, που διαβάζει ένα μικρότερο πορτοκαλί για ένα κουνέλι, που διαβάζει ένα μικρότερο κίτρινο βιβλίο για μια αρκούδα, που διαβάζει ένα μικρότερο μπλε για έναν γίγαντα, που, επειδή δεν μπορεί να ανοίξει ένα μικρότερο πολύχρωμο βιβλίο προτείνει σε όλους να κλείσουν όλα τα προηγούμενα βιβλία.

Ακολουθώντας το παράδειγμα των προαναφερθέντων βιβλίων, τα οποία φιλοξενούν τις εγκιβωτισμένες ιστορίες σε μικρότερα βιβλία τοποθετημένα μέσα στο βιβλίο, τα παιδιά θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα κόκκινο μεγαλύτερο βιβλίο που μέσα του θα τοποθετούσαν ένα μικρότερο βιβλίο, εκείνο του κοριτσιού, και μέσα σε αυτό ένα ακόμη μικρότερο, προφανώς του μικρού αγοριού. Η έννοια του εγκιβωτισμού θα ήταν πλέον τόσο απτή, με την κυριολεκτική σημασία του όρου, που ακόμη και παιδιά του νηπιαγωγείου θα μπορούσαν να κατανοήσουν.

Και από αυτήν την περίπτωση είναι φανερό πόσες πολλές διαφορετικές ευκαιρίες ανάγνωσης, παιχνιδιού και προβληματισμού δίνει σε αναγνώστες διαφορετικών ηλικιών και ικανοτήτων ένα Κόκκινο βιβλίο χωρίς λόγια. Τελικώς φαίνεται ότι το βιβλίο της Λέμαν, αν και «σιωπηλό» (silent book), έχει να πει πολλά, πάρα πολλά στους αναγνώστες-θεατές του...

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Alamanga, Beatrice (2010) *Ένα διονιάρι στο Παρίσι*, Μτφ. Ε. Γεροκόστα, Καλαμάτα: Κόκκινο.
- Banyai, Istvam (2000) *Ζουμι*, Αθήνα: Ωκεανίδα.
- Becket, Sandra (2012) *Crossover Picture books: A Genre for All Ages*, New York: Routledge.
- Broad, Michael (2009) *Το απίστευτο βιβλίο μου*, Μτφ. Ρ. Ρώσση-Ζαΐρη, Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Bromley, Nick (Text) & O'Byrne, Nicola (Images) (2010) *Open very carefully: A book with bite*, Somerville: Nosy Crow.
- Byrne, Richard (2015) *Αυτό το βιβλίο έφαγε το σκύδο μου*, Μτφ. Ε. Κατσαΐτη, Αθήνα: Διόπτρα.
- D' Angelo, Karen (1981) Wordless picture books and the young language-disabled child, *Teaching Exceptional Children*, 14, pp. 34-37.
- Dresang, Eliza (2008) Radical change theory, postmodernism, and contemporary picture books, in L. Sipe & Pantaleo, E. (eds) *Postmodern picture books: Play, parody, and self-referentiality*. New York, London: Routledge, pp. 41-54).
- Flatley, Joannis & Rutland, Adele (1986). Using wordless picture books to teach linguistically/culturally different students, *The Reading Teacher*, 40, pp. 276-281.
- Jung, Carl (2009) *The red book: A reader's edition*, Edited with an introduction of S. Shamdasani, New York, London: Norton.
- Klausmeier, Jesse (Text) & Lee, Suzan (Images) (2013) *Open this little book*, San Francisco: Chronicle Books.
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo (1996) *Reading Images: The Grammar of Visual Design*, London: Routledge
- Lehman, Barbara (2004). *The red book*, Boston: Houghton Mifflin
- Lehman, Barbara (2006) *Museum trip*, Boston: Houghton Mifflin.
- Lehman, Barbara (2007) *Rainstorm*, Boston: Houghton Mifflin.
- Lehman, Barbara (2008) *Train stop*, Boston: Houghton Mifflin.
- Lehman, Barbara (2011) *The secret box*, Boston: Houghton Mifflin.
- Lehrhaupt, Adam (Text) & Forsythe, Mathew (Images) (2013) *Warning: Do not open this book*, New York: Simon & Schuster.
- Lehrhaupt, Adam (Text) & Forsythe, Mathew (Images) (2015) *Please, open this book*, New York: Simon & Schuster.
- Letria, Jose Jorse (Κείμενο) & Letria, Andre (Εικόνες) (2015) *Αν ήμουν βιβλίο*, Μτφ. Ελένη Δουκάκη, Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Lewis, Jill (Text) & Allwright, Deborah (Images) (2010) *Don't read this book*, U.K.: Tiger Tales.
- Muntean, Michaela (Text) & Lemaitre, Pascal (Images) (2006) *Do not open this book*, New York: Scholastic.
- Perry, Leslie Ann (1997) Using wordless picture books with beginning readers (of any age), *Teaching Exceptional Children*, 29, pp. 68-69.
- Ramstein, Anne-Margot & Aregui, Mathias (2014) *Πριν μειά*, Καλαμάτα: Κόκκινο.
- Rodriguez, Beatrice (2008) *Η αρπαγή της κότας*, Αθήνα: Ηλίβατον.
- Smith, Lane (2013) *Είναι βιβλίο*, Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Steer, Dugald (Κείμενο), Moseng, Elisabeth (Εικόνες) (2004) *Παρα-μυθο-μεξέδες*, Αποδ. Φ. Μανδλαράς, Αθήνα: Πατάκης.
- Tan, Shaun (2006) *The arrival*, New York: Scholastic.

- Tullet, Herve (2012) *Ένα βιβλίο παιχνίδι*, Μτφ. Θ. Μπαχτσεβάνης, Αθήνα: Νεφέλη
- Tullet, Herve (2014) *Ένα βιβλίο χωρίς τίποδο*, Μτφ. Θ. Μπαχτσεβάνης, Αθήνα: Νεφέλη.
- Waugh, Patricia (1984) *Metafiction: The theory and practice of self-conscious fiction*, New York: Methuen.
- William, Joyce (2014) *Τα φανταστικά ιπτάμενα βιβλία του κου Μόρρις Λεσμόρ*, Μτφ. Μ. Τοπάλη, Αθήνα: Πατάκης.
- Yannicopoulou, Angela & Paschalidou, Helen (2015). Preschoolers' visual literacy through metafictional picture books, Paper presented at the Sixth International Conference on Literacy "Literacy in a changing world: New challenges in education". Rethymnon, Crete, 22-24/ 5/ 2015.
- Γιαννικοπούλου, Αγγελική (2016 υπό δημοσίευση) Το εικονογραφημένο βιβλίο χωρίς λόγια. *Changing worlds & Signs of the times: Selected writings from the 10th International Conference on Semiotics*, Volos: University of Thessaly.
- Γιαννικοπούλου, Αγγελική (2016) *Το εικονογραφημένο βιβλίο στην προσχολική εκπαίδευση: Φιδαναγνωστικές δράσεις*, Αθήνα: Πατάκης.
- Καλβίνο, Ι. (2009) *Αν μια νύχτα του χειμώνα ένας ταξιδιώτης*, Μτφ. Α. Χρυσοστομίδης, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κάργα, Βασιλική (Κείμενο) & Κουμαριάς, Νίκος (Εικόνες) (2008) *Το βιβλίο που δεν ήθελε να διαβαστεί*, Θεσ/νίκη: Επόμενος Σταθμός.
- Κριεζή, Μαριανίνα (Κείμενο) & Κουντούρης, Μιχάλης (Εικόνες) (2004) *Χρόνια Ποδάρα*, Αθήνα: Άρμος.
- Λέμαν, Μπάρμπαρα (2007) *Το Κόκκινο Βιβλίο*, Επεξεργασία δραστηριοτήτων Κ. Κύρδη, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μαρινίδης, Πέτρος (1990) *Κόμικς. Τέχνη και τεχνικές της εικονογράφησης*, Θεσ/νίκη: ΑΣΕ.
- Μπασλάμ, Δημήτρης (Κείμενο) & Κόφτης, Γιώργος (Εικόνες) (2011) *Λέω να πετάξω ...* Θεσσαλονίκη: Επόμενος Σταθμός.
- Μπογδάνη-Σουγιούλ, Δέσποινα (Κείμενο) & Μπουλούμπασης, Πέτρος (Εικόνες) (2013) *Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ... το βιβλίο*, Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Πασχαλίδου, Ελένη (2014) Τα βιβλία χωρίς λόγια και η ανάγνωσή τους στο νηπιαγωγείο, στο Μ. Τζεκάκη & Μ. Κανατσούλη (Επιμ.). Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή: Ανα-στοχασμοί για την Παιδική Ηλικία. Θεσσαλονίκη: ΤΕΠΑΕ, ΑΠΘ, σσ. 1124-1140.